

PROSTOR

19 [2011] 1 [41]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

228-239 **VESNA PERKOVIĆ JOVIĆ**
FRANE DUMANDŽIĆ

STAMBENE ZGRADE ARHITEKTA
FRANE GOTOVCA U SPLITU 3

RESIDENTIAL BUILDINGS IN SPLIT 3
BY ARCHITECT FRANO GOTOVAC

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 728.2 (497.5 SPLIT) GOTOVAC, FRANO
"1970/1980"

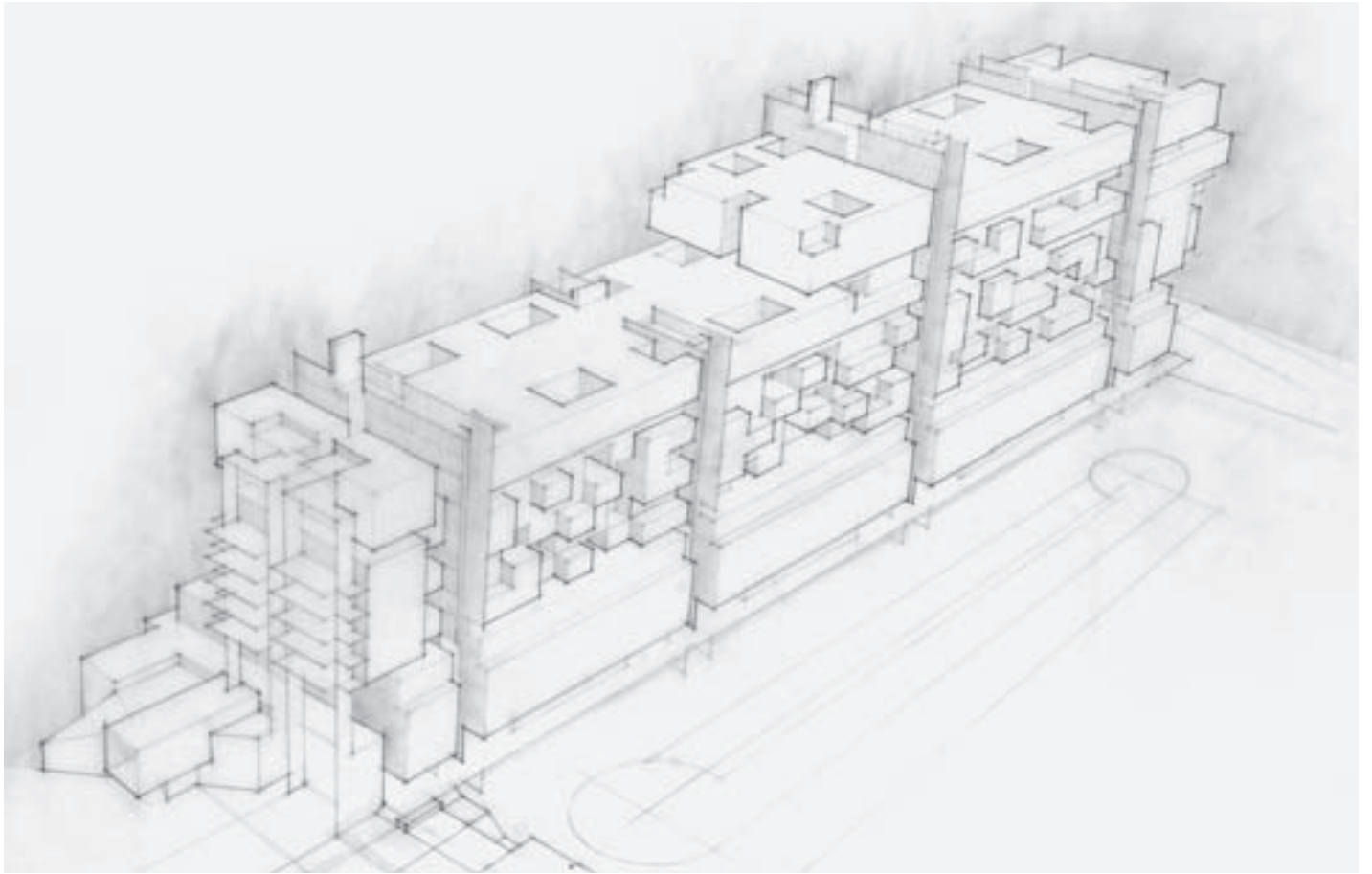
SUBJECT REVIEW
UDC 728.2 (497.5 SPLIT) GOTOVAC, FRANO
"1970/1980"

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
19[2011] 1[41]
1-280
1-6 [2011]

Af

SL. 1. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA U ULICI RUĐERA BOŠKOVICA, AKSONOMETRIJSKI PRIKAZ, JUGOZAPADNI POGLED, GOTOVAC'EV CRTEŽ
FIG. 1 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN RUĐER BOSKOVIC STREET, AXONOMETRIC PROJECTION, SOUTHWEST VIEW, GOTOVAC'S DRAWING

VESNA PERKOVIĆ JOVIĆ, FRANE DUMANDŽIĆ

SVEUČILIŠTE U SPLITU
 GRAĐEVINSKO-ARHITEKTONSKI FAKULTET
 HR – 21000 SPLIT, ULICA MATICE HRVATSKE 15

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 728.2 (497.5 SPLIT) GOTOVAC, FRANO "1970/1980"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.01 – ARHITEKTONSKO PROJEKTIRANJE

2.01.04 – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
 I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 10. 9. 2010. / 9. 6. 2011.

UNIVERSITY OF SPLIT
 FACULTY OF CIVIL ENGINEERING AND ARCHITECTURE
 HR – 21000 SPLIT, 15 MATICE HRVATSKE STREET

SUBJECT REVIEW

UDC 728.2 (497.5 SPLIT) GOTOVAC, FRANO "1970/1980"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.01 – ARCHITECTURAL DESIGN

2.01.04 – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
 AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 10. 9. 2010. / 9. 6. 2011.

STAMBENE ZGRADE ARHITEKTA FRANE GOTOVCA U SPLITU 3

RESIDENTIAL BUILDINGS IN SPLIT 3 BY ARCHITECT FRANO GOTOVAC

GOTOVAC, FRANO
 MODERNA
 SPLIT 3
 STAMBENA ULICA
 STRUKTURALIZAM

GOTOVAC, FRANO
 MODERNISM
 SPLIT 3
 RESIDENTIAL STREET
 STRUCTURALISM

U članku su prikazane stambene zgrade arhitekta Frana Gotovca, podignute 1970-ih godina u Splitu 3. *Projektni programi i Tipski tehnički opisi* djelomično su ograničavali autorske slobode. Gotovac je uspio nadvladati mnoge ograničavajuće čimbenike i ostvariti zgrade koje se ističu specifičnim vanjskim izgledom, a nastavljaju se na ranija Gotovčeva istraživanja oblikovanja stambenih zgrada velikog volumena i geometrijsku rasclambu pročelja velikog formata.

The paper presents residential buildings by architect Frano Gotovac built in the 1970s in Split 3. Although the *Project Plan* and *Standard Technical Description* partially restricted his architectural freedom, Gotovac overcame numerous limiting circumstances and created buildings of distinctive exterior appearance, with which he continued his previous formal exploration of large-volume residential buildings and geometrical articulation of large-scale facades.

UVOD

INTRODUCTION

Nakon niza izvedenih zgrada od Drugoga svjetskog rata do početka 70-ih godina 20. stoljeća po principu 'naselje po naselje', novomu gradskom području Splita 3¹ u urbanističkom, organizacijskom i projektantskom smislu prišlo se na posve drukčiji način. Promišljanje o novom načinu urbaniziranja grada javlja se prilikom organiziranja izgradnje naselja Sucidar, posljednjega koncentričnog stambenog naselja, ali do pune afirmacije novih urbanističkih načela došlo je desetljeće poslije pri planiranju i realiziranju Splita 3.² Koncentrična naselja³ predstavljaju izgradnju novih gradskih predjela 1960-ih godina po obodu povijesne jezgre grada Splita. Pojedino građevinsko poduzeće dobilo bi određenu kasetu omeđenu gradskim prometnicama, na kojoj bi to poduzeće gradilo stambeno naselje. Naselja su se gradila uz trase postojećih prometnica i komunalne infrastrukture, ali su se po potrebi gradile i nove prometnice. Prilikom izgradnje novih stambenih naselja nije se vodilo računa o mreži zgrada javne namjene na širem planu. Nedostatak je što su pojedina naselja postala 'spavaonice' zbog nepostojanja javnih sadržaja unutar areala naselja, a događalo se da su dva susjedna naselja imala iste sadržaje u neposrednoj blizini.

U doba planiranja i gradnje Splita 3 posebno se isticala izuzetno dobra organizacija splitskih projektnih poduzeća koja su sudjelovala u realizaciji projekta i pritom je ostvarena za-

vidna razina tehnologije građenja. Frano Gotovac,⁴ neposredan sudionik građevinskog pothvata Splita 3, naglašava u svojim tekstovima objavljenim u „Slobodnoj Dalmaciji” upravo suprotnu situaciju. *Udružena građevinska operativa*, UGOS, bio je naziv splitskih građevinskih poduzeća koja su bila uključena u izgradnju Splita 3, no taj naziv, prema Gotovčevim tvrdnjama, nije odgovarao stvarnoj organizaciji građenja toga velikog gradilista. Svako građevinsko poduzeće, naime, zadržalo je vlastitu tehnologiju gradnje koja je primjenjivana prilikom izgradnje koncentričnih naselja. Tehnologija građenja nije vodila standardizaciji i tipizaciji izgradnje, što je bio primarni cilj. Kao ostatak tih prijašnjih vremena i dalje se koristila katna oplata raspona 3,6 m. Korištenjem takve oplata gradili su se stanovi krajnje neadaptabilni specifičnim potrebama korisnika, a pregradni zidovi zbog malog raspona nosivih zidova nisu bili potrebni.⁵

• **Projekt program Splita 3** – U *Projektnom programu Splita 3* isticala se suradnja urbanista i arhitekata u procesu projektiranja i naglašavale se umjetničke slobode arhitekata-projektanata radi ostvarivanja što kvalitetnijeg naselja s aspekta urbanizma i oblikovanja pojedinih zgrada. Analiziranjem pojedinih stambenih ulica Splita 3, prilikom izrade idejnih projekata zgrada trebalo je utjecati, ako se pokaže bolje rješenje od rješenja predloženog planom, na izmjene urbanističkog plana.⁶ Gotovac je smatrao da su projektanti bili u podređenom položaju u odnosu na građevinsku operativu Splita i grupu slovenskih urbanista, a to je opisao riječima: „...Arhitekti-projektanti iako okupljeni u zajedničku projektnu grupu, nisu nikada izrasli do čvrste i organizirane silnice; kretali su se između ovih dviju već spomenutih čvrstih

1 „Split 3 jest radni naslov realizacije III stambenoga gradskog rajona, koji će se protezati istočnim dijelom grada, od bolnice na Firulama pa sve do novog groblja na Lovrincu. Na terenu koji obuhvaća prostor od 341 hektara predviđena je izgradnja novog grada za oko 51.000 stanovnika, s komercijalnom izgradnjom od 2.038.968 m² bruto površine sljedećeg sadržaja: 12.134 stana s prosječnom veličinom od 95 m² bruto ili 65 m² neto površine, sa 4,15 ležaja po stanu i s ukupno 1.160.710 m² bruto površine...” [SUMIĆ, VOJNOVIĆ, 1970: 13]. Na području Splita 3 planiralo se graditi 2000 stanova godišnje, što je bilo potrebno s obzirom na stalne migracije stanovništva. [TUŠEK, 1996.b: 181-182, 199]

2 TUŠEK, 1996.a: 163-174

3 Primjeri takvih naselja jesu: Bol I, Bol II, XX. dalmatinske divizije, Sucidar i ostala naselja.

4 PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.a: 27-33

5 GOTOVAC, 1979: 5

6 ZORIĆ, 1972: 3

7 GOTOVAC, 1995: 31-33

8 ZORIĆ, 1972: 3-9

9 TUŠEK, 1996.b: 183-184. Rok za predaju natječajnih radova bio je 10. ožujka 1969. Pristiglo je 18 radova od 35 podignutih podloga za natječaj.

snaga, doduše potrebni, ali kao manje važni dizajneri... Zar je bilo moguće da su oni kao pojedinci mogli činiti ono što su oni sami mislili, osjećali ili htjeli, uz bezbrojne čvrste programe, revizije, kontrole, usmjerenja, ograničenja, pa i uklanjanja iz ekipe?"⁷⁷

Radi građenja racionalnih stanova za tržište određeni broj stručnjaka-arhitekata izrađivao je tipske tehničke opise i troškovnike koji su bili u obveznoj uporabi. *Tehničkim opisom za stambene zgrade Splita 3* bila je propisana struktura stanova u zgradi, veličina stambenih prostorija, obvezni namještaj, konstrukcija vanjskih zidova zgrade, ravnih krovova i podova te građevinski materijal.⁸ Uklapanje u tražene okvire precizno definiranog programa i zadanoga konstruktivnog sustava odnosno tehnologije gradnje djelomično je ograničavalo autorsku slobodu stvaranja originalnih kreacija i shema.

• **Natječaj za urbanističko rješenje Splita 3** – U skladu s novim idejama o načinu urbaniziranja gradskih područja raspisan je 5. studenoga 1968. godine pozivni i opći anonimni natječaj za urbanističko rješenje Splita 3. Prva nagrada dodijeljena je pozvanoj ekipi iz Urbanističkog instituta Slovenije, koju su činili: Vladimir Mušič, Marjan Bežan i Nives Starc.⁹ Na temelju nagrađenog rada Poduzeću za izgradnju Splita (PIS), nositelju svih aktivnosti na pripremi izgradnje, povjerenje je organiziranje izrade urbanističkog projekta Splita 3. Slovenski urbanisti i splitski arhitekti-projektanti pojedinih zgrada u Splitu 3, okupljeni u Projektnoj grupi Split 3, izradili su urbanistički projekt i dali urbanističke smjernice budućim projektantima pojedinih zgrada Splita 3. Urbanistički projekt predvidio je namjenu i *zoning* područja, infrastrukturnu mrežu i buduće zgrade naselja. Namjena pojedinih dijelova naselja nije strogo funkcio-

nalno definirana i određena, pa se stambene, turističke i poslovne namjene uvijek preklapaju. Zgrade su položene u smjeru istok-zapad duž internih pješackih ulica naselja. Više zgrade nižu se duž sjeverne strane ulice, a niže zgrade duž južne strane ulice, čime je omogućeno većini stanova u visokim zgradama osunčanje i pogled na more.

Područje Splita 3 presječeno je dvjema heliocentričnim osima paralelnim s Cardom Dioklecijanove palače. Duž zapadne osi, tzv. Sveučilišne ulice,¹⁰ koncentrirani su sadržaji *rajonskog centra*. Početak je te ulice u studentskom kampusu, a njezin završetak proteže se do planiranih turističkih sadržaja uz more. Žnjanska ulica, istočna os naselja, trebala je biti sekundarno gradsko središte, koje nije izvedeno.¹¹

• **Natječaj za pojedinačne urbanističko-arhitektonske sklopove – stambene ulice Splita 3** – Nedugo nakon završetka natječaja za urbanističko rješenje Splita 3, u svibnju 1969. godine, proveden je interni natječaj za pojedinačne urbanističko-arhitektonske sklopove – stambene ulice Splita 3 među splitskim projektiranim biroima odnosno njihovim projektantima.¹² Natječaj je odredio buduće projektante zgrada Splita 3 umjesto, kako je to uobičajeno za natječajnu praksu, idejna rješenja samih zgrada.

Na osnovi idejnih rješenja za stambene zgrade u Ljubićevoj ulici,¹³ koja je poslužila kao predložak za natječaj, odabrani su projektanti pojedinih stambenih zgrada – stambenih ulica prve faze Splita 3, pa su stambene zgrade u Dobrilinoj ulici¹⁴ pripale arhitektu Danku Lendiću, zgrade u Getaldicevoj ulici¹⁵ arhitektu Marjanu Ceraru, zatim samostalna stambena zgrada u južnom dijelu Ulice Rudera Boskovića¹⁶ arhitektu Frani Gotovcu i stambene zgrade u Ljubićevoj ulici¹⁷ arhitektima Dinku Kovačiću i Mihajlu Zoriću.

Nakon izgradnje prve faze Splita 3 uslijedila je ponovna raspodjela stambenih zgrada – stambenih ulica među pojedinim projektantima splitskih projektiranih biroa. Ovaj put nije bio proveden interni natječaj kao kod raspodjele zgrada prve faze pa se sa sigurnošću ne može utvrditi po kojem je ključu provedena raspodjela.

Stambene ulice odnosno stambene zgrade druge faze Splita 3 dodijeljene su sljedećim arhitektima: arhitektu Dinku Kovačiću dodijeljena je stambena zgrada u Ulici Dinka Šimunovića,¹⁸ stambene zgrade u Papandopulovoj ulici¹⁹ dodijeljene su arhitektu Ivi Radčiću, stambene zgrade u Ulici kroz Smrdecac²⁰ pripale su arhitektu Frani Gotovcu, a stambene zgrade u Ulici Rikarda Katalinica Jeretova²¹ i u Vrančicevoj ulici²² arhitektu Danku Lendiću.

SL. 2. SPLIT 3 – TOPOGRAFSKO-KATASTARSKA KARTA, PRIKAZ DIJELA NASELJA:

- S3/1 – STAMBENA ZGRADA U ULICI RUDERA BOSKOVIĆA IZGRAĐENA 1972.-1973. GODINE PREMA GOTOVČEVU PROJEKTU IZ 1971. GODINE, ULICA RUDERA BOSKOVIĆA 6, 8, 10, 12, 14 I 16
- S2/2 – ŠEST STAMBENIH ZGRADA U ULICI KROZ SMRDECAC IZGRAĐENIH OD 1975. DO 1977. GODINE PREMA GOTOVČEVU PROJEKTU IZ 1973.-1975. GODINE:
- A – STAMBENA ZGRADA A, KROZ SMRDECAC 1, 3, 5 I 7
- B – STAMBENA ZGRADA B, KROZ SMRDECAC 9, 11, 13 I 15
- B' – STAMBENI TORANJ B', KROZ SMRDECAC 17
- C – STAMBENA ZGRADA C, KROZ SMRDECAC 19, 21, 23, 25, 27 I 29
- C' – STAMBENI TORANJ C', KROZ SMRDECAC 31
- D – STAMBENA ZGRADA D, KROZ SMRDECAC 33, 35 I 37
- P – PARKIRALIŠTE

FIG. 2 TOPOGRAPHIC CADASTRAL MAP SHOWING A PART OF THE HOUSING ESTATE

- S3/1 – RESIDENTIAL BUILDING IN RUDER BOSKOVIĆ STREET, BUILT IN 1972-73 ACCORDING TO GOTOVAC'S 1971 DESIGN; 6, 8, 10, 12, 14 AND 16 RUDER BOSKOVIĆ STREET
- S2/2 – SIX RESIDENTIAL BUILDINGS IN KROZ SMRDECAC STREET BUILT IN 1975-77 ACCORDING TO GOTOVAC'S 1973-75 DESIGN:
- A – RESIDENTIAL BUILDING A, 1, 3, 5 AND 7 KROZ SMRDECAC STREET
- B – RESIDENTIAL BUILDING B, 9, 11, 13 AND 15 KROZ SMRDECAC STREET
- B' – RESIDENTIAL HIGH-RISE BUILDING B', 17 KROZ SMRDECAC STREET
- C – RESIDENTIAL BUILDING C, 19, 21, 23, 25, 27 AND 29 KROZ SMRDECAC STREET
- C' – RESIDENTIAL HIGH-RISE BUILDING C', 31 KROZ SMRDECAC STREET
- D – RESIDENTIAL BUILDING D, 33, 35 AND 37 KROZ SMRDECAC STREET
- P – CAR PARK

10 Sveučilišna ulica je radni naziv koji se koristio u natječajnom urbanističkom planu gradskog područja Split 3. Danas ta ulica nosi naziv Ulica Rudera Boskovića.

11 TUŠEK, 1996.b: 185-201

12 TUŠEK, 1996.c: 211-219

13 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica braca Borozan, radna oznaka: S3/4

14 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica Mirka Kaliterne, radna oznaka: S2/5

15 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica Ružice Markotić, radna oznaka: S2/1

16 Radna oznaka: S3/1

17 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica braca Borozan, radna oznaka: S3/4

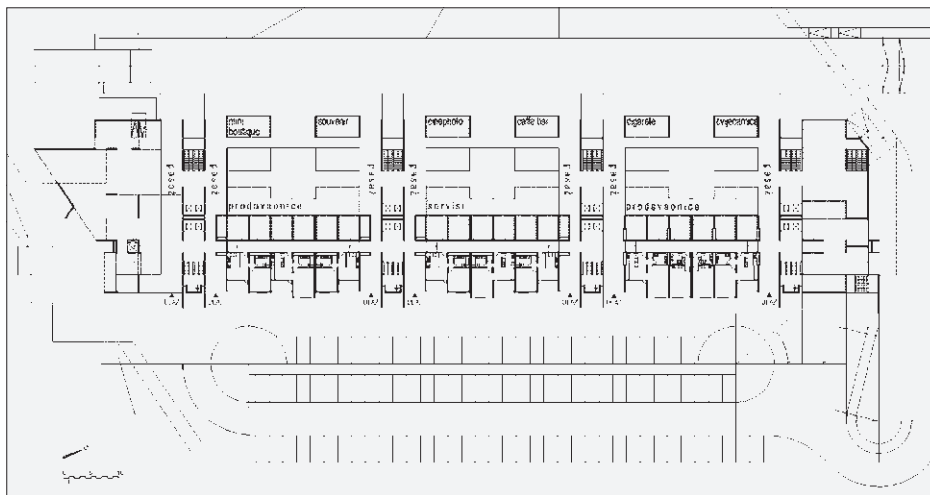
18 Radna oznaka: S3/3

19 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica Henrika Znidaršića, radna oznaka: S3/2

20 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica Mirka Kovacevića – Lale, radna oznaka: S2/2

21 Radna oznaka: S2/3

22 Nekadašnja anagrafska oznaka: Ulica Pavla Papa – Šilje, radna oznaka: S2'/1

SL. 3. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA U ULICI RUĐERA BOŠKOVIĆA, PRIZEMLJE, PRECRTANO PREMA DJELOMIČNO SAČUVANOM IDEJNOM PROJEKTU

FIG. 3 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN RUĐER BOŠKOVIĆ STREET, GROUND FLOOR, DRAWING ACCORDING TO THE PARTIALLY PRESERVED CONCEPTUAL DESIGN

STAMBENE ZGRADE FRANA GOTOVCA NA PODRUČJU SPLITA 3

RESIDENTIAL BUILDINGS IN SPLIT 3 DESIGNED BY FRANO GOTOVAC

Arhitekt Frano Gotovac na području Splita 3 ostvario je zgrade koje se ističu svojom originalnošću, ponajprije izrazitom likovnošću pročelnog patna. Svojim autentičnim pristupom u oblikovanju volumena zgrada Gotovac daje svoj doprinos u istraživanju oblikovanja zgrada kolektivnog stanovanja velikog volumena i geometrijske rasclambe pročelja velikog formata. Ove su teme Gotovca zaokupljale i njima se kontinuirano bavio od sredine 1960-ih godina, a rezultati njegovih istraživanja vidljivi su na zgradama na sjevernom dijelu Spinuta, na području Pojišana u Splitu i na zgradama u Omišu.²³

Pri projektiranju stambenih zgrada u Splitu 3 Gotovac slijedi svoje već provjerene projektantske principe, dodatno zaokupljen dinamičnošću kompozicije. Kao i drugi autori koji projektiraju pojedine stambene ulice Splita 3, i Gotovac se uklapa u zadane parametre određene urbanističkim planom Splita 3 te svojim oblikovanjem zgrada daje dodatnu vrijednost cijelom urbanom zahvatu. Mnoge ograničavajuće čimbenike *Projektnog programa* i *Tipskog tehničkog opisa*, koje autor često i sam kritizira, uspio je nadvladati. Go-

toveće zgrade u Ulici Ruđera Boškovića i na Poljičkoj cesti, popularno nazvane 'Krstarica' i 'Čokolino', zaslužuju pomniju analizu i vrjednovanje. Volumen 'Krstarice', zgrade na početku novoga gradskog predjela Splita 3 u Ulici Ruđera Boškovića, skulptorski tretira, što ga čini prepoznatljivim autorom.

STAMBENA ZGRADA U ULICI RUĐERA BOŠKOVIĆA

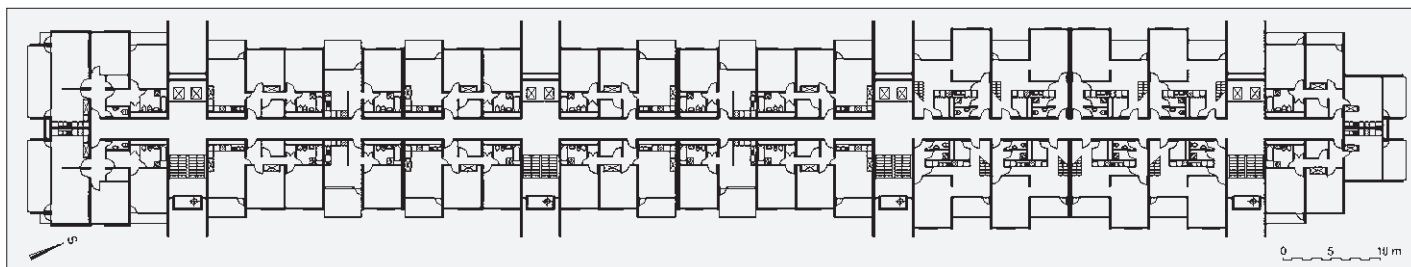
RESIDENTIAL BUILDING IN RUĐER BOŠKOVIĆ STREET

• Položaj u prostoru i arhitektonsko rješenje

– Stambena zgrada kolektivnog stanovanja²⁴ arhitekta Frana Gotovca izgrađena je 1972.-1973. godine.²⁵ Poslije je ova zgrada popularno nazvana 'Krstarica' zbog svojih velikih dimenzija u odnosu na dotadašnju izgradnju u Splitu. Gotovac se svojim rješenjem stambene zgrade trebao uklopiti u prethodno urbanistički definiranu parcelu urbanističkim planom Splita 3.²⁶ Urbanim pravilima određena je katnost zgrade, mogući kolni i pješacki pristupi te orijentacija zgrade u smjeru heliocentrične osi paralelne s Ulicom Cardo u Dioklecijanovoj palači. Zgrada je postavljena u smjeru zadane osi, uza zapadni rub Ulice Ruđera Boškovića, južno od Poljičke ceste (Sl. 2.). Duž te osi, sa sjeverne strane Poljičke ceste, oblikovao se *rajski centar* Splita 3. Zgrada, pretežito stambenih sadržaja, visine je petnaest katova na jugozapadnom i osamnaest katova na sjeveroistočnom dijelu. Urbanističkim projektom Splita 3 predviđeni su javni sadržaji u prizemljima stambenih zgrada. Analizom trenutanih potreba tržišta i ekonomske isplativosti došlo je do stanovitih izmjena urbanističkog projekta, koje su se odnosile na izgradnju poslovnih zgrada na raskrižjima ulica umjesto u prizemljima stambenih zgrada. Posljedica izdvajanja poslovnih sadržaja izvan stambenih zgrada jest 'beživotnost' ulica koje su trebale dobiti karakter 'živih' ulica mediteranskih gradova.²⁷ Zbog navedenih promjena izrađen je drugi idejni projekt gdje je predviđeni udio poslovnog prostora iz prvoga idejnog projekta smanjen i djelomično zamijenjen stanovima.²⁸ U sjeveroistočnom dijelu zgrade poslovni su prostori do visine drugog kata, a u nižim dijelovima jugozapadnog dijela zgrade, atraktivnog po-

SL. 4. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA U ULICI RUĐERA BOŠKOVIĆA, KARAKTERISTIČAN KAT, PRECRTANO PREMA DJELOMIČNO SAČUVANOM IDEJNOM PROJEKTU

FIG. 4 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN RUĐER BOŠKOVIĆ STREET, TYPICAL FLOOR, DRAWING ACCORDING TO THE PARTIALLY PRESERVED CONCEPTUAL DESIGN

23 PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.a: 34-102

24 Anagrafska je oznaka zgrade Ulica Rudera Boskovića 6, 8, 10, 12, 14 i 16. Zgrada, projektne oznake S3/1, projektirana je 1971. godine prema podatku iz drugoga idejnog projekta. Prema podatku iz teksta koji je Gotovac napisao u katalogu izložbe *Splitski salon* 1984. godine, zgrada je izgrađena 1974. godine. [GOTOVAC, 1984.]

25 Dana 26.10.1970. godine položen je kamen temeljac za zgradu S3/1 pa je tako označen početak izgradnje Splita 3.

26 Sastavni su dio *Projektnog programa* urbanistički uvjeti, kojih su se projektanti pojedinih ulica Splita 3 obvezno morali pridržavati: 1.1. Stambena ulica, 1.2. Orijentacija stambenih objekata, 1.3. Saobraćaj u sklopu stambenih objekata, 1.4. Prekrivanje funkcija i 1.5. Povezanost arhitekture i urbanizma. [ZORIĆ, 1972.]

27 Gotovac govori [GOTOVAC, 1981: 13] o nedostatku prijeko potrebnih kulturnih i društvenih sadržaja koji su predviđeni urbanističkim planom, ali još nisu izvedeni. No, veći je problem, prema Gotovcu, nedostatak dječjih igrališta i prostora za rekreaciju koje urbanizam nije ni predvidio. On upozorava da su se slobodne površine između zgrada, koje su se trebale hortikulturno urediti i organizirati kao rekreacijske površine, nepovratno prekrile parkiralištima. Tako opisuje [GOTOVAC, 1988: 66-67] nastalu situaciju unutar novih splitskih naselja ovim riječima: „... Sve u svemu, na splitskim urbanim prostorima vlada zabrinjavajuća stambena *monokultura* kao uzrok svih nedaca što ovu – kao uvijek i svaku monokulturu – uvijek prate. Rezultati toga su, između ostalog, i hibridne parking-garaže, tj. garažni urbanizam, kao i neposlovan poslovni prostor što se javlja kao suvišak odnosno *ostatak stambenog prostora*. ...” Odak primjećuje [ODAK, 1989-1991: 2-5], slično kao i Gotovac, nepostojanje pratećih javnih i društvenih sadržaja u novim stambenim naseljima te to naziva fenomenom nepostojećega grada: „... Kritika upućena svim poslijeratnim nastojanjima jednaka je u svojoj osnovnoj konstataciji, radi se možda o nedorečenom ili možda o neostvarenom gradu. Od svih sadržaja, planiranih, zamišljenih i društveno potvrđenih, realizirala je samo stambeni segment. ...”

28 „... Za betoniranje temelja bijaše došlo do radikalnih izmjena projekta, kojom prigodom je gotovo potpuno anuliran poslovni prostor (50% kapaciteta objekta), jer nije bilo ni interesa ni kupaca, a i radikalno je promijenjena stambena struktura u korist malih jedno i dvosobnih stanova (u objektu od 300 stanova ne ostade ni jedan četverosobni stan).” [PASIHOVIĆ, 1972: 15]

29 U krajnjem sjeveroistočnom i jugozapadnom dijelu zgrade nalaze se uglavnom veliki trosobni i četverosobni stanovi dvostrane orijentacije. Kod ovih stanova jasna je podjela dnevnih i noćnih prostorija. Dnevne prostorije čine radna kuhinja i izdvojena prostorija dnevnog boravka. Dnevne prostorije i spavace sobe pojedinih stanova imaju izlaz na *loggie* površine od 7 do 26 m². Između vanjskih

gleda prema moru, nalazi se restoran s terasom-vidikovcem. U podrumskoj etaži nalazi se garaža s izravnim vezom garaže i stambenog, odnosno poslovnog dijela zgrade putem dizala i stubišta.

Vertikalnim je komunikacijama tlocrt 'Krstariće' podijeljen na pet cjelina s prevladavajućim tipovima stambenih jedinica²⁹ (Sl. 3., 4. i 7.). U zgradi se nalaze 292 stana;³⁰ od garsonijera do četverosobnih stanova koji su projektirani u nekoliko različitih varijacija iste vrste stana. Usporedbom površina pojedinih tipova stanova zgrade S3/1 i normiranih površina iskazanih u *Stambeni objekti – Split 3, Projektirani program* odnosno u *Split 3 – Problematika, analiza, dileme*, očito je koliko se Gotovac približio tim zahtjevima.³¹

• **Oblikovanje volumena zgrade** – 'Krstarića' je zamišljena kao prizmatičan volumen izdužen u smjeru osi *Sveučilišne ulice* (Sl. 1., 5. i 6.). Prilikom osnovne artikulacije primarnog volumena zgrada je blokovima komunikacijskih prostora podijeljena u šest cjelina jer je Gotovac pri projektiranju svojih zgrada, često bio zaokupljen pitanjem kako razdijeliti veliku masu zgrade na manje volumene. Bočnim zidovima-lamelama, koji značajno nadvisuju volumen zgrade i izlaze izvan ravnine pročelja, odijeljeni su prostori komunikacija u samostalne prostore i čine izdvojene likovne cjeline. Ovi zidovi pridonose stabilnosti zgrade u horizontalnom smjeru i 'režu' volumen zgrade na pravilne dijelove. Prostori komunikacija, utisnuti u unutrašnjost zgrade, ne sudjeluju u kompoziciji čitavog volumena. Dodijeljena im je uloga stanke unutar bogato plastično oblikovanog pročelja.

Volumen zgrade horizontalno je podijeljen na dva osnovna dijela: prizemlje – bazu kompozicije i katove koji se dižu nad bazom, gdje autor oblikuje glavni likovni motiv. Katovi su podijeljeni na tri dijela horizontalnim prezezi-

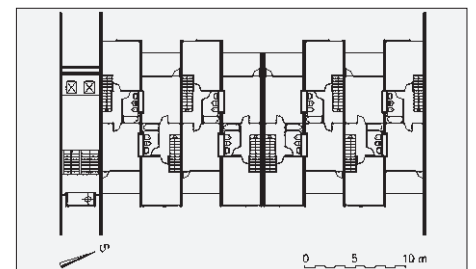
SL 5. FOTOGRAFIJA MAKETE, SJEVEROISTOČNI POGLED
FIG. 5 PHOTOGRAPH OF THE MODEL, NORTHEAST VIEW

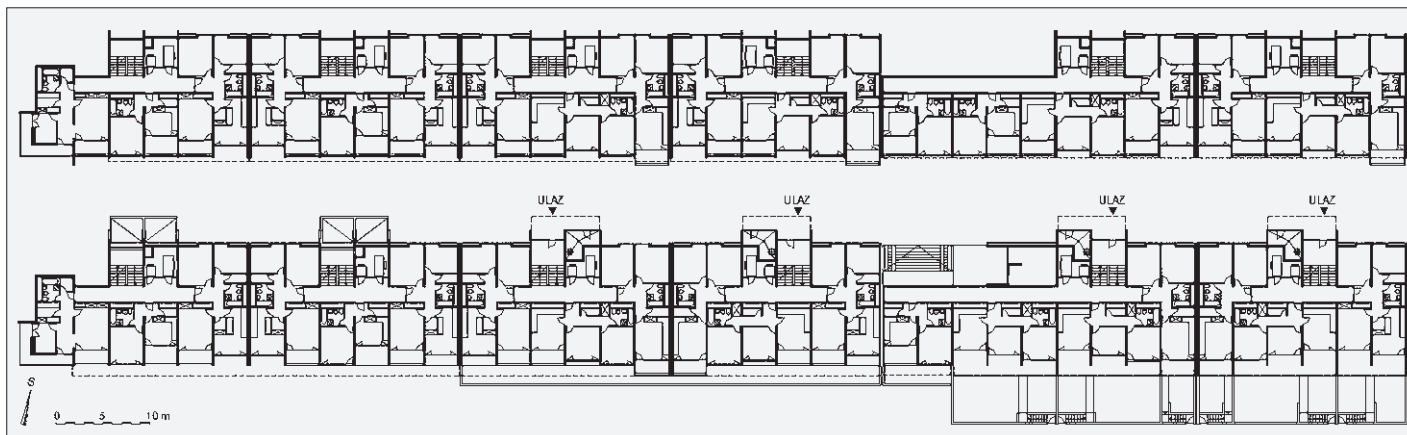
SL 6. IZGLED STAMBENE ZGRADE U ULICI RUĐERA BOSKOVIĆA NEPOSREDNO NAKON GRADNJE, SJEVEROISTOČNI POGLED, FOTOGRAFIJA

FIG. 6 RESIDENTIAL BUILDING IN RUDER BOSKOVIĆ STREET NEWLY CONSTRUCTED, PHOTOGRAPH, NORTHEAST VIEW

SL 7. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA U ULICI RUĐERA BOSKOVIĆA, GORNJA RAZINA DVOETAŽNIH STANOVA, PRECRTANO PREMA DJELOMIČNO SAČUVANOM IDEJNOM PROJEKTU

FIG. 7. F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN RUDER BOSKOVIĆ STREET, THE UPPER FLOOR OF TWO-LEVEL APARTMENTS, DRAWING ACCORDING TO THE PARTIALLY PRESERVED CONCEPTUAL DESIGN

SL. 8. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA NA POLJIČKOJ CESTI, ZGRADA C, KARAKTERISTIČAN KAT I PRIZEMLJE, PRECRTANO PREMA GLAVNOM PROJEKTU

FIG. 8 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN POLJIČKA STREET, BUILDING C, TYPICAL FLOOR, COPIED FROM THE MAIN DESIGN

ma u visini dvanaestog i petnaestog kata. Dio zgrade u visini trinaestog i četrnaestog kata uvjetno se može nazvati vijencem zgrade jer izlazi izvan ravnine pročelja nižih katova, između prizemlja i jedanaestog kata pa je time naglašen. Nad ovim se potezom na sjeveroistočnom dijelu zgrade diže kubus kroz dvije etaže koji je zapravo nadgrade zgrade. Horizontalna podjela pročelja manje je naglašena od podjele ostvarene stubišnim prostorima, koja ima značajnu ulogu u osnovnoj organizaciji volumena zgrade.

• **Vrjednovanje i usporedba s relevantnim svjetskim i hrvatskim primjerima** – Stambena zgrada u Ulici Rudera Boškovića tipološki pripada zgradama s velikom gustoćom stanovanja.³² Frano Gotovac projektira svoju zgradu u skladu sa *strukturalističkom*³³ manjrom ponavljanja istih elemenata pri oblikovanju zgrade. Ova je metoda primjenjivana kod turističke izgradnje na Jadranu,³⁴ kod zgrada društvene i stambene namjene³⁵ i značajno je obilježila izgradnju kod nas od sredine 60-ih do početka 70-ih godina 20. stoljeca. Osim toga, velik utjecaj na Gotovčev *stil* imala su teoretska promišljanja japanskoga *metabolističkog* pokreta.³⁶ Kenzo Tange, glavni predstavnik *metabolista*, sudjelovao je na natječaju za urbanističko rješenje centra Skoplja 1965. godine nakon potresa 1963. godine, koji je razorio grad. Sudjelovanje Tangea važan je događaj za razvoj arhitektonske misli u našoj sredini, a na izvjestan je način odraz općih svjetskih kretanja. Tangeova arhitektura i teoretsko djelovanje bilo je popraćeno u stručnoj periodici pa je to zasigurno utjecalo na širenje Tangeove ideje i *metabolizma* kod nas.³⁷ Prema postavkama *metabolista*, zgrada se gradi tako da se na osnovni strukturalni okvir 'prilijepi' celije od sekundarnoga konstruktivnog značenja. Također, prema toj teoriji, stubišta, dizala i instalacije grupiraju se i oblikuju naglašene tornjeve koji dominiraju korpusom zgrade, primjerice, na Tangeovoj zgradi Komunika-

cijelina zgrade nalaze se tri unutrašnje cjeline. U unutrašnjoj cjelini, blizoj sjeveroistočnom završetku zgrade, smješteni su dvoetažni trosobni stanovi koji se protežu cijelom širinom zgrade u smjeru istok-zapad i bilateralne su orijentacije. U unutrašnjim cjelinama, središnjoj i blizoj jugoistočnom završetku zgrade, nalaze se manji jednosobni i dvosobni stanovi. Manji stanovi, jednosobni i dvosobni, jednostrane su orijentacije. Ulaz je smješten po sredini stambene jedinice i iz tog prostora izravno se pristupa svim prostorijama stana. Kupaonica i ostava smjestene su duž razdjelnog zida između stana i horizontalnih komunikacija zgrade te nemaju izravno zračenje. Dnevni boravak, radna/stambena kuhinja i spavace sobe otvorene su na zapadnu/istočnu stranu i imaju izlaz na *loggiu*.

30 U "Krstarici" se nalazi 77 jednosobnih stanova i garsonijera (25%), 120 dvosobnih stanova (42%) i 95 trosobnih, u jednoj ili dvjema razinama, i četverosobnih stanova (33%).

31 Određena je struktura i površina pojedinih prostorija i time stanova u cjelini. [*** 1971.a: Tabl. IV; VOJNOVIĆ, 1972-1973: Tabl. 8.]

32 Primjeri zgrada velike gustoće stanovanja izgrađene su u Zagrebu: stambeni *superblok* Siget u Zagrebu, popularno nazvan *Super Andrija*, arhitekta Miroslava Catinellija iz 1972.-1973. godine [CATINELLI, 1975.] i stambena zgrada u naselju Travno, popularnog naziva *Mamutica*, izgrađena 1974.-1975. godine prema projektu arhitekata Đure Mirkovića i Nevenke Postružnik [*** 1976.].

33 Strukturalizam je pokret u arhitekturi iz sredine 20. stoljeca. Članovi *Grupe 10*, Aldo van Eyck i Herman Hertzberger, postavili su temelje strukturalizma podupirući promjene u arhitekturi i urbanizmu nakon Drugoga svjetskog rata, koje se uglavnom odnose na kritiku reduktivnog aspekta funkcionalizma. Hertzberger se zalaze za primjenu „prototipova koji omogućuju individualne interpretacije kolektivnih obrazaca” i tvrdi da „trebamo graditi takve kuće koje su slične, na određen način, takve da svatko može ostvariti svoju vlastitu interpretaciju kolektivnog obrasca”. [FRAMPTON, 1992.]

34 Primjeri hotelskih zgrada izgrađenih prema principima *strukturalizma*: Hotel „Plat” pokraj Dubrovnika arhitekta Petra Kušana iz 1971. [KUSAN, 1972.], Hotel „Kristal” u Porecu arhitekta Julija De Luca iz 1970. [DE LUCA, 1970.], Hotel „Adriatic II” u Opatiji arhitekta Branka Žnidarca iz 1971. [ČORAK, 1972.], Hotel „Barbara” u Zadru arhitekta Zdravka Bregovca iz 1970. [SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, KNEŽEVIĆ, 1971.] i građevina H-10 u turističkoj zoni Tučepi, projekt arhitekta Ante Rozica iz 1971. godine [*** 1971.c]. [MAROEVIĆ, 1981: 45-64]

35 Primjeri zgrada društvene i stambene namjene izgrađenih prema principima *strukturalizma*: Nacionalna i sveučilišna biblioteka Kosova u Pristini arhitekta Andrije Mutnjakovića iz 1971.-1982. [PREMERL, 1974.; KRITOVAC, 1975.]; Narodna i univerzitetna biblioteka Bosne i Hercegovine u Sarajevu, projekt arhitekta Andrije Mutnjakovića iz 1970. [ODAK, 2006: 154]; Trgovački centar u Skoplju, projekt arhitekta Ivana Franica i Velimira Neidhardta iz 1970. [ODAK, 2006: 155] i Kuća bez prozora u Malom Lošinj, projekt arhitekta Branka Žnidarca iz 1971. godine [ODAK, 2006: 156].

cijskog centra u Kofuu.³⁸ U slučaju 'Krstarice' Gotovac je prostor stubišta i dizala ograničio na vitka prizmatična tijela što su međusobno povezana dugim potezima hodnika kojima se pristupa stambenim jedinicama. Dakle, vertikalni i horizontalni komunikacijski 'kanali', u skladu s doktrinom, čine osnovni strukturalni okvir na koji se priključuju stambene ćelije različite unutarnje organizacije prostora.

Gotovčev pristup artikuliranju pročelja zgrade predstavlja originalnu artistsku fantaziju bogate plastike pročelja u formi dubokog reljefa. Gotovac je modelirao volumen zgrade postavljajući različito pojedinačne stambene jedinice po dubini tlocrta, i to zahvaljujući nosivom sustavu građevine – jednostavnom ortogonalnom sustavu armiranobetonskih zi-

dova debljine 20 cm. Sustav čine dva unutrašnja uzdužna armiranobetonska zida i parovi poprečnih zidova oko komunikacijske jezgre. Pročelje 'Krstarice' je nekonstruktivno pa je Gotovac različitim postavljanjem fasadnih panela u odnosu na osnovnu ravninu pročelja dobio veće ili manje površine stanova, čime je ujedno zadovoljio normirane površine stanova propisane *Projektnim programom Splita 3*. Ovakav tretman vanjštine zgrade, u skladu s teoretskim postavkama *metabolista*, pojačava dojam slučajnog 'uključivanja' ili 'isključivanja' ćelija u osnovnu strukturu.

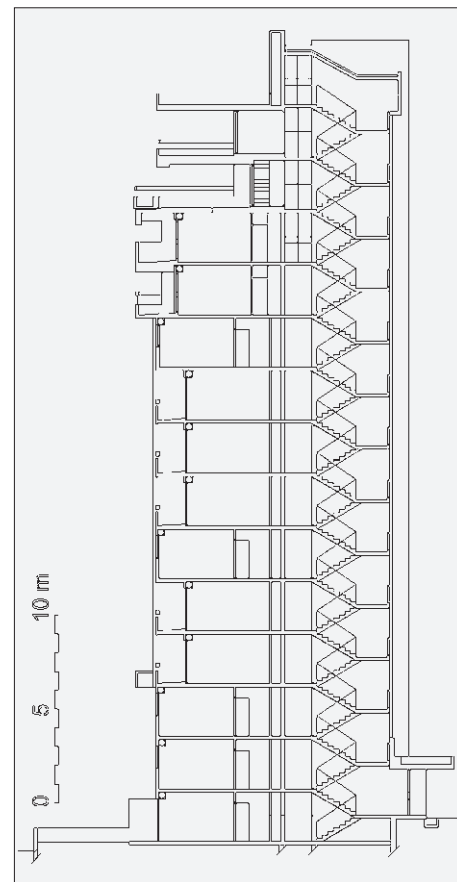
Gotovac na formalan način postize željeni efekt *plug-in megastrukture*. No bio je sputan tehničkim i tehnološkim mogućnostima gradnje u izravnoj vezi s ekonomskim prilikama zajednice, a to se ponajprije odnosilo na tehnologiju gradnje propisanu *Projektnim programom*, uporabu katne oplata i izvođenje zgrade *in situ*, umjesto visoko industrijaliziranog načina gradnje montažnim elementima i sklopovima.

STAMBENE ZGRADE NA POLJIČKOJ CESTI

RESIDENTIAL BUILDINGS IN POLJIČKA STREET

Nakon izvedenih prvih zgrada Splita 3 zavladao je opće mišljenje da su stanovi prešli potrebnu minimalnu površinu, pa se prije početka projektiranja zgrada druge etape, pristupilo analizi dotad učinjenog kako bi buduća izgradnja Splita 3 bila racionalnija. U prvom redu težilo se smanjenju površina pojedinih prostorija stana, a time i stana u cjelini, čime bi se trebali postići željeni ciljevi.³⁹ Rezultat takvog postupka jesu stanovi reduciranih površina,⁴⁰ po tipologiji znatno suženog repertoara u odnosu na 'Krstaricu'. Osim smanjenja površine stana, s izravnim utjecajem na cijenu izgradnje, razmišljalo se s istim ciljem o „...pojednostavljenju oblikovnih rješenja pročelja i objekata u cjelini...“⁴¹

• **Položaj u prostoru i arhitektonsko rješenje** – Ansambl od šest zgrada⁴² nalazi se uz gradsku prometnicu Poljičku cestu⁴³ s njezine sjeverne strane⁴⁴ (Sl. 2.). Položaj, orijentacija zgrada te pješački i kolni pristupi određeni su urbanističkim uvjetima propisanim urbanističkim planom Splita 3. Ansambl, popularnog naziva 'Čokolino', položen je uz sjevernu stranu pješačke ulice koja se pruža od rajonskog centra formiranog u *Sveučilišnoj ulici* prema istoku. S južne strane pješačke ulice predviđene su niže zgrade poslovne namjene koje se grade postupno sve do današnjih dana. Ansambl 'Čokolino' položen je na blagoj kosini terena koji pada od istoka prema zapadu. Razlika visine između krajnjih točaka ansambla, duljine oko 490 metara, iznosi dvije visine etaze. Autor ce ovu prirodnu uvje-

SL. 9. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA NA POLJIČKOJ CESTI, ZGRADA C, PRESJEK, PRECRTANO PREMA GLAVNOM PROJEKTU

FIG. 9 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN POLJIČKA STREET, BUILDING C, CROSS-SECTION, COPIED FROM THE MAIN DESIGN

³⁶ *Metabolizam* je osnovala grupa mladih japanskih arhitekata krajem 1950-ih godina, s vodećim predstavnikom arhitektom Kenzom Tangeom. Arhitekti ovog pokreta predlažu *gradove budućnosti* koje karakterizira veliko mjerilo, fleksibilna i rastuća struktura koja evocira proces organskog rasta. Oslanjajući se na visoku tehnologiju, oni stvaraju stambene i druge zgrade s istaknutom konstrukcijom, nosivim i nošenim dijelovima, a nastale su pod utjecajem internacionalnog stila uz poštivanje japanske tradicionalne arhitekture. [KULTERMANN, 1963.]

³⁷ Primjeri zgrada izgrađenih prema principima *metabolizma*: hotel i poslovni prostori na Zagrebackom velesajmu u Zagrebu, projekt arhitekta Dubravka Radoševića iz 1971. [*** 1971.b] i Telekomunikacijski objekt u Skoplju arhitekta Janka Konstantinova [KONSTANTINOV, 1975.].

³⁸ KULTERMANN, 1970.

³⁹ Provodila se anketa među splitskim poduzetima kao budućim kupcima koja je trebala pomoći u određivanju obilježja izgradnje 2. etape izgradnje Splita 3. Tijekom 1972. i 1973. godine određen je *Projektni program* i *Tipski tehnički opis*, kojih su se projektanti trebali pridržavati prilikom projektiranja zgrada 2. etape Splita 3. Cilj je ovih dokumenata bio daljnja standardizacija i racionalizacija stambene izgradnje. [VOJNOVIĆ, 1972-1973: 49]

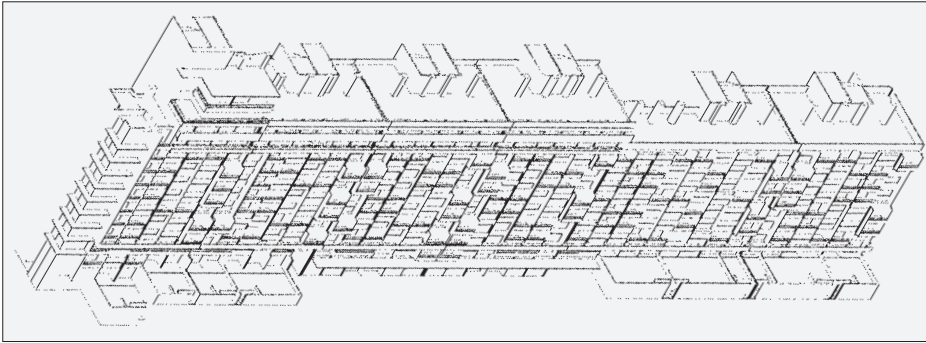
⁴⁰ Prosječna veličina stana smanjena je sa 60,5 m² (1. etapa Splita 3) na 57,5 m² (2. etapa Splita 3), što iznosi prosječno oko 5%, uz zadržavanje istog broja ležaja u stanu. [VOJNOVIĆ, 1972-1973: 52-53]

⁴¹ VOJNOVIĆ, 1972-1973: 56

⁴² Ansambl 'Čokolino', radnog naziva S2/2, sastoji se od četiri stambene zgrade A, B, C i D te dva stambena tornja B' i C', kojih su anagrafske oznake: zgrada A – Kroz Smrdecac 1, 3, 5 i 7 (prije Ulica Mirka Kovacevica – Lale); zgrada B – Kroz Smrdecac 9, 11, 13 i 15; toranj B' – Kroz Smrdecac 17; zgrada C – Kroz Smrdecac 19, 21, 23, 25, 27 i 29; toranj C' – Kroz Smrdecac 31 i zgrada D – Kroz Smrdecac 33, 35 i 37. Zgrade su projektirane u razdoblju od 1973. do 1974. godine prema podacima iz glavnih projekata pojedinih zgrada: zgrada A – listopad 1973.; zgrada B – ožujak 1973.; zgrada C – prosinac 1974. i zgrada D – rujan-prosinac 1974. godine. Glavni projekti stambenih tornjeva B' i C' nisu pronađeni pa nedostaje podatak o godini projektiranja. Ansambl 'Čokolino' izgrađen je u razdoblju 1975.-1977. godine prema podatku iz teksta koji je Frano Gotovac napisao u katalogu *Splitskog salona* 1984. godine [GOTOVAC, 1984.].

⁴³ Nekad je ta ulica nosila naziv Ulica Rade Končara.

⁴⁴ *Tehnički opis*, sastavni dio izvedbenog projekta za zgradu C, ansambla S2/2, 1. Urbanizam: „Stambeni je objekt C sastavni dio ansambla S2/2 radenog prema uvjetima diktiranim od strane projektne grupe Splita 3. ... Treba također shvatiti i odnos prema susjednom ansamblu preko puta bulevara Rade Končara (S3/2), buduci da u totalu prave ovi ansamblu jednu cjelovitu kompoziciju. Ovi razlozi uvjetovali su horizontalno završavanje stambenih gabarita s nadgradima kao akcentima stanovitog uznemirenja.“

Sl. 10. F. GOTOVAC: STAMBENA ZGRADA NA POLJICKOJ CESTI, ZGRADA C, AKSONOMETRIJSKI PRIKAZ, JUGOZAPADNI POGLED

FIG. 10 F. GOTOVAC: RESIDENTIAL BUILDING IN POLJICKA STREET, BUILDING C, AXONOMETRIC PROJECTION, SOUTHWEST VIEW

tovanost iskoristiti za formiranje naglašenih baza zgrada.

Premda se sastoji od šest zgrada, ansambl je organiziran kao jedinstvena kompozicija u oblikovnom i sadržajnom smislu. Zgrade su grupirane u četiri cjeline od po jedne ili dvije zgrade: zgrade A i D samostalne su jedinice položene na krajevima ansambla, dok zgrade B i C s tornjevima B' i C' formiraju grupe zgrada u središnjem dijelu kompozicije.⁴⁵ Katnost zgrada varira unutar dopuštenih visina određenih urbanističkim planom i kreće se od P+7 do P+10 katova s nadgrađem. U zgradi C ansambla 'Čokolino' nalazi se 167 stanova različitih veličina; od jednosobnih do trosobnih stanova.⁴⁶ Prilikom projektiranja stambenih jedinica za zgradu S2/2 Gotovac se pridržavao normiranih površina iskazanih tabelarno u *Split 3 – Problematika, analiza, dileme*.⁴⁷

- **Oblikovanje volumena zgrade** – Položene zgrade i tornjevi ansambla oblikovani su kao prizme koje razgradnjom tih velikih volumena na manja tijela bitno ne mijenjaju svoj izvorni oblik (Sl. 8.-11.). Južna pročelja ovih zgrada podijeljena su na bazu zgrade, katove, gdje je ostvaren glavni likovni motiv, i nadgrađe kao završetak zgrade.

Baze zgrada su kompaktni volumeni različitih visina, od prizemlja do prizemlja i dva kata, u skladu s nagibom terena i duljinom zgrade. Granica baze i katova jest naglašena greda, isključivo oblikovne funkcije, koje je gornja kota približno jednake apsolutne veličine za zgrade A i B te C i D. Rijetki prodori kroz prizemlja zgrada i kontaktne zone među zgradama iste grupe tako su modelirani da ne narušavaju ideju monolitnosti zgrade i tla. Prodori kroz zgrade postavljeni su na nekoliko mjesta iz funkcionalnih razloga, radi povezivanja parkirališnih površina na sjevernoj strani s pješačkom ulicom na južnoj strani zgrade. Baza zgrade, artikulirana nizanjem vertikala sto predstavljaju sliku nosivog sustava na ravninu pročelja, uvučena je u odnosu na više katove i zapravo je postament plastično oblikovanoj kompoziciji katova. Prostori unutar baze zgrade korišteni su za ulazne prostore stambenih zgrada, stambene jedinice, a

rjeđe za poslovne prostore. Stanovi u kontaktu s terenom imaju vrtove, tampon-zonu prema javnom prostoru pješačke ulice. Autor podiže ogradne zidove prema ulici kojima pobuđuje asocijacije na 'dvorove' tradicionalnih dalmatinskih kuća.

Iznad baze zgrade dižu se stambene etaže bitno drukčije strukture. Naglašena greda na granici baze i katova označava prekid s bazom i podizanje zgrade u visinu. Nosivi sustav građevine jednostavan je ortogonalni sustav armiranobetonskih zidova debljine 20 cm, a čine ga poprečni zidovi i uzdužni unutrašnji zidovi – ukrute. Ovakav nosivi sustav s nekonstruktivnim, slobodnim pročeljem omogućio je različito postavljanje fasadnih elemenata na pročelju.⁴⁸ Niz vertikalnih pravaca, koji su projekcija poprečnih nosivih zidova na ravninu pročelja zgrade, dijele južno pročelje na jednake dijelove, dajući mu ujednačen ritam. Između čela tih zidova položene su *loggie* nejednakih dubina i tlocrtnih površina, koje izlaze izvan ravnine pročelja ili su utisnute u unutrašnjost volumena zgrade. *Loggie* ponegdje izostaju zbog likovnog *imagea* zgrade. To sve daje pročelju dinamičan i treperav izgled primjeren blizini brze gradske prometnice.

Bočni završetak južnog pročelja, uvučen u odnosu na njezin središnji dio, artikuliran je armiranobetonskim pločama balkona.⁴⁹ Na južnom pročelju zgrade prevladava vertikalno usmjerenje ostvareno nizanjem *loggija*, dok je horizontalno usmjerenje bočnih dijelova zgrade ostvareno balkonskim konzolnim pločama. Različito artikulirani dijelovi istoga pročelja susreću se na zidu-granici, čime je onemogućen 'konflikt' vertikalnog i horizontalnog usmjerenja.⁵⁰ Ovaj zid i greda položena iznad baze zgrade čine jedinstven oblikovni element kojim je uokviren i istaknut veći dio

⁴⁵ Između tornja i položene zgrade formiran je uzak prolaz, pa se time postiže osjećaj napetosti i privlačnosti među zgradama iste grupe. Četiri grupe zgrada, A, B-B', C-C' i D, međusobno odijeljene trgovima, djeluju poput jedinstvene kompozicije jer su zgrade postavljene na relativno malim udaljenostima u odnosu prema njihovim visinama.

⁴⁶ U zgradi se nalaze 34 jednosobna i jednoipolsobna stana (20%), 81 dvosobni stan (49%) i 52 trosobna stana (31%). Manji stanovi, jednosobni i dvosobni te podtipovi iste vrste stana, jednostrane orijentacije organizirani su kao i stanovi istog tipa u zgradi S3/1. Ulaz u stan smješten je u sredini tlocrta stana. Pomocne prostorije, kupaonica i ostava, smještene su duž razdjelnog zida između stana i horizontalnih komunikacija zgrade. Dnevni boravak, stambena kuhinja i spavace sobe južne su orijentacije i imaju izlaz na *loggiu*, odnosno u vrt u prizemnim stanovima. Trosobni stanovi bilateralne su orijentacije. Dnevne i noćne prostorije stana odvojene su cjeline. Dvije spavace sobe spavaceg trakta orijentirane su na sjever, dok su dnevne prostorije, radna kuhinja i izdvojena prostorija dnevnog boravka orijentirane na jug i imaju izlaz na *loggiu*, s koje se pruža pogled na more.

⁴⁷ VOJNOVIĆ, 1972-1973: Tabl. 9.

⁴⁸ Tehnički opis, sastavni dio izvedbenog projekta za zgradu C, ansambla S2/2, 2. Arhitektura, konstrukcija,

SL. 11. IZGLED JUŽNOG PROČELJA STAMBENE ZGRADE NA POLJIČKOJ CESTI NEPOSREDNO NAKON GRADNJE, FOTOGRAFIJA
FIG. 11 RESIDENTIAL BUILDING IN POLJIČKA STREET, NEWLY CONSTRUCTED, SOUTH FACADE, PHOTOGRAPH

južnog pročelja. Zgrade unutar ansambla završavaju naglašenim horizontalnim vijencem.⁵¹ Nadgrade, uvučeno u dubinu tlocrta zgrade, kao ni prizemlje, nemaju značajnog udjela u kompoziciji volumena. Nešto je drukčiji tretman središnje postavljene zgrade C. Nad nadgrađem zgrade na njezinu zapadnom dijelu formiran je volumen dvostruke visine koji predstavlja akcent kompozicije i najviša je točka ansambla.⁵² Od te točke visina cijele kompozicije postupno opada prema njezinu istočnom i zapadnom završetku.

Osnovna masa zgrade sa sjeverne strane podijeljena je na manje dijelove dodanim volumenima vertikalnih komunikacija u kojima su smještena stubišta i dizala. Autor različito tretira dijelove pročelja u skladu sa sadržajima koji se nalaze u unutrašnjosti zgrade. Kontinuiranim potezima traka prozora i glatkim parapetnim zidovima artikulirani su dijelovi pročelja koji pripadaju dijelovima horizontalnih komunikacija. Stambeni dijelovi pročelja artikulirani su naglašenim horizontalnim pravcima u visini svake etaže. Između tih linija uočljivi su vertikalni pravci koji su projekcija poprečnih nosivih zidova na ravninu pročelja. Ostvarena je mreža horizontalnih i vertikalnih

poteza s ispunama glatkih zidnih ploha ili *francuskih* prozora. Sjeverno pročelje u usporedbi s južnim djeluje mirno i u skladu je sa svojom orijentacijom prema internim ulicama Splita 3.

• **Vrjednovanje** – Ansambl ‘Čokolino’ oblikovan je primjenom dvaju različitih likovnih obrazaca. Prilikom oblikovanja južnog pročelja ansambla, orijentiranog prema brzoj gradskoj prometnici, Gotovac formalno slijedi postavke „metabolista” uključujući/isključujući stambene jedinice na pročelju zgrade. On formira dinamično pročelje znatno pojednostavnjenog izraza u skladu s preporukama za što ekonomičnijom izgradnjom druge etape Splita 3. Sjeverno pročelje ansambla, orijentirano prema pristupnoj prometnici, oblikovano je primjenom obrasca koji je Gotovac koristio na mnogim zgradama izgrađenim od sredine 60-ih do početka 70-ih godina 20. stoljeća, a temelji se na projiciranju slike nosive konstrukcije na ravninu pročelja. Mnogo je primjera zgrada koje je Gotovac oblikovao na ovaj način, a najistaknutije su Školska poliklinika iz 1962. godine u predjelu Lovret u Splitu i stambena zgrada ‘Kineski zid’ iz 1970.-1971. godine u Spinutu u Splitu.⁵³

funkcija: „Raster fasade je čvrsto izražena osnovna struktura konstruktivna jedinica – raspon i kat, sa fleksibilnom fasadnom ispunom u smislu variranja fasadnog platna u vertikalnom modularnom rasteru od 0,5 m po dubini. Variranje fasadnih planova diktirano je kapacitetom odnosno veličinom stana i njegovom dispozicijom kao i cjelokupnoj fasadnoj igri planova.”

49 PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.b: Gotovo istovjetan motiv Gotovac je koristio na sjevernom završetku zgrade C na predjelu Spinut.

50 Ovo načelo postaje prepoznatljiv Gotovčev način rješavanja *sukoba* horizontalnog i vertikalnog usmjerenja, koji koristi na zgradi C u predjelu Spinut i zgradi na Poljičkoj cesti u Splitu, te na zgradi na Trgu kneza Mislava u Omišu. [PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.a: 47, 82-83, 95]

51 Ansambl ‘Čokolino’ dobio je naziv zbog smeđe boje pročelja zgrada, a prema nazivu dječje hrane ‘Čokolino’. Boju su odredili slovenski urbanisti, izradivači urbanističkog plana predjela Split 3.

52 Sličan motiv prostornog naglaska Gotovac će upotrijebiti na stambenoj zgradi na području Mlije u Omišu. [PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.a: 90-91]

53 PERKOVIĆ JOVIĆ, 2010.b

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Arhitekt Frano Gotovac izvedbom stambenih zgrada ‘Krstarica’ i ‘Čokolino’, u sklopu gradskog područja Split 3, značajno participira u formiranju prepoznatljivoga južnog lica grada.

Svojim snažnim volumenom na početku ovoga gradskog područja ‘Krstarica’, predstavlja granicu između gradskog predjela Split 3 i dijelova poslijeratnog Splita s bitno drukčijom strukturom. Masa ‘Krstarice’ radikalno je prekinula s dotadašnjom tipologijom izgradnje pojedinačnih stambenih zgrada znatno manjeg volumena unutar stambenih naselja, koje su okružene travnatim nasadima i grupama stablašica, dječjim igralištima i odmorištima. Ovaj tip izgradnje stambenih naselja nastavlja se na srednjovjekovni grad unutar

Dioklecijanove palače. Gotovčeva 'Krstarica' na istaknutom položaju u gradu prepoznatljiv je urbani akcent. Svojim izduženim volumenom ansambl 'Čokolino', formira pročelje brze gradske prometnice. Obje su zgrade prepoznatljive, vrlo uspješne Gotovčeve kreacije u smislu likovne artikulacije vanjskog oplošja zgrada. Gotovac je kod tih zgrada pokazao izuzetan talent u projektiranju velikih zgrada kolektivnog stanovanja.

'Krstarica' se ističe specifičnim izgledom fasadne opne i skulpturalnim načinom oblikovanja volumena, s očiglednim utjecajem japanskoga metabolističkog pokreta. Stambene celije 'priključene' su na jezgri komunikacijskog sustava slijedeći shvaćanja grupe „Metabolisti“. Slična po kreativnom pristupu, ali umjerenijega plastičnog izričaja, jest artikulacija južnog pročelja ansambla 'Čokolino', jasno istaknutih stambenih jedinica. Horizontalna podjela volumena zgrade i različita artikulacija pročelja po razinama baze, katova i nadgrađa uočljiva je kod obje Gotovčeve realizacije, no kod zgrada u ansamblu 'Čokolino' ta je podjela još očitija.

Zgradama u Splitu 3 Gotovac je dosegao svoj cilj u pokušaju raščlambe velikoga volumena zgrade na manje dijelove. 'Čokolino', a posebice 'Krstarica', Gotovcev su izniman doseg u oblikovanju pročelja zgrada velikog formata. Ovoj se temi Gotovac posvetio u ranijim godinama svoga stvaranja, projektirajući zgrade u Spinutu u Splitu i na području Omiša. Glede organizacije stambenih jedinica primjećuje se u određenom smislu podređenost tehnologiji građenja i propisanim rješenjima unutar *Tip-skih tehničkih opisa* i *Projektnih programa za Split 3*. U cjelokupnom arhitektonskom opusu Frana Gotovca ove su zgrade hrabri autorovi iskoraci i predstavljaju značajna ostvarenja moderne arhitekture u Splitu i Hrvatskoj.

LITERATURA BIBLIOGRAPHY

- CATINELLI, M. (1975.), *Stambeni superblok „Siget“ u Zagrebu*, „Čovjek i prostor“, 22 (265): 4-5, Zagreb
- ČORAK, Ž. (1972.), *Jedno vrijedno turističko zdanje*, „Čovjek i prostor“, 19 (228): 8-11, Zagreb
- DE LUCA, J. (1970.), *Hotel Kristal Poreč*, „Čovjek i prostor“, 17 (213): 7-9, Zagreb
- FRAMPTON, K. (1992.), *Mjesto, proizvodnja i scenografija: internacionalna teorija i praksa od 1962. godine*, u: *Moderna arhitektura, Krička povijest*, Globus, Biblioteka Posebna izdanja, 304-337, Zagreb
- GOTOVAC, F. (1979.), *Teror tlocrta*, „Slobodna Dalmacija“, 2.12., Split
- GOTOVAC, F. (1981.), *Nova naselja – hibridna*, „Večernji list“, 25 (6619): 13, 28.2.-1.3., Zagreb
- GOTOVAC, F. (1984.), *Arhitekt Frano Gotovac*, „Splitski salon 1984“, Split
- GOTOVAC, F. (1988.), *Garažni urbanizam*, „Arhitektura“, 41 (204-207): 66-67, Zagreb
- GOTOVAC, F. (1995.), *Arhitekti u ladici*, u: *Izazov prostora, ogledi i članci*, Društvo arhitekata Splita i PB Konstruktor, Biblioteka društva arhitekata Splita, 2: 31-33, Split
- KONSTANTINOV, J. (1975.), *Telekomunikacijski objekt Skopje*, „Čovjek i prostor“, 22 (262): 4-6, Zagreb
- KRITOVAC, F. (1975.), *Uz 'angaziranu arhitekturu' Andrije Mutnjakovića*, „Čovjek i prostor“, 22 (267): 10-13, Zagreb
- KULTERMANN, U. (1963.), *Kenzo Tange – genij Japana*, „Čovjek i prostor“, 10 (124): 4-6, Zagreb
- KULTERMANN, U. (1970.), *Communications Centre in Kofu, Kenzo Tange 1946-1969 Architecture and Urban Design*, Architektur Artemis, 246-250, Zürich
- KUŠAN, P. (1972.), *Hotel 'Plat' kraj Dubrovnika*, „Čovjek i prostor“, 19 (230): 6-9, Zagreb
- MAROEVIĆ, I. (1981.), *Arhitektura 70-ih godina u Hrvatskoj*, „Arhitektura“, 34 (176+7): 45-64, Zagreb
- ODAK, T. (1989.-1991.), *Stanovanje je arhitektura*, „Arhitektura“, 42-44 (1-3 /208-210/): 2-5, Zagreb
- ODAK, T. (2006.), *Hrvatska arhitektura 20. stoljeća – Neostvoreni projekti*, Studio forma urbis i UPI-2M plus, Zagreb
- PASINOVIC, A. (1972.), *Stručno ruho privremenih mjera*, „Telegram“, 2/12 (44 /560/): 15, 4.8., Zagreb
- PERKOVIĆ JOVIĆ, V. (2010.a), *Stambena arhitektura arhitekta Frane Gotovca*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- PERKOVIĆ JOVIĆ, V. (2010.b), *Stambene zgrade arhitekta Frane Gotovca na Spinutu u Splitu*, „Prostor“, 18 (1 /39/): 152-165, Zagreb
- PREMERL, T. (1974.), *Potreba stvaranja kriterija u sadašnjem trenutku*, „Čovjek i prostor“, 21 (255): 22-23, Zagreb
- SEKULIĆ-GVOZDANOVIĆ, S.; KNEŽEVIĆ, G. (1971.), *Tri realizacije arhitekta Bregovca*, „Čovjek i prostor“, 18 (219): 10-15, Zagreb

- SUMIĆ, D.; VOJNOVIĆ, J. (1970.), *Organizacija i rezultati stambeno-komunalne izgradnje u Splitu*, Split
- TUŠEK, D. (1996.a), *Natjecaj za deset vrsti stambenih zgrada (1965)*, u: *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1945-1995.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu i Društvo arhitekata Splita, Biblioteka društva arhitekata Splita, 163-174, Split
- TUŠEK, D. (1996.b), *Natjecaj za Split 3 (1968-69)*, u: *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1945-1995.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu i Društvo arhitekata Splita, Biblioteka društva arhitekata Splita, 179-201, Split
- TUŠEK, D. (1996.c), *Natjecaj za stambene ulice Splita 3 (1969)*, u: *Arhitektonski natjecaji u Splitu 1945-1995.*, Građevinski fakultet Sveučilišta u Splitu i Društvo arhitekata Splita, Biblioteka društva arhitekata Splita, 211-219, Split
- VOJNOVIĆ, J. (1972.-1973.), *Split 3, Problematika, analiza, dileme*, Poduzeće za izgradnju Splita, Split
- VOJNOVIĆ, J. (1978.), *Racionalizacija i evolucija stambeno-komunalne izgradnje u procesima planiranja organizacije i programiranja*, disertacija, Arhitektonski fakultet, Zagreb
- ZORIĆ, M. (1972.), *Tip-ski tehnički opis stambenih objekata Splita 3, Projektni program*, Poduzeće za izgradnju Splita, Udružena građevinska operativa, Split
- *** (1971.a), *Stambeni objekti – Split 3, Projektni program*, Poduzeće za izgradnju Splita, Udružena građevinska operativa, Split
- *** (1971.b), *„Osnova“*, *poduzeće za projektiranje Zagreb, Projekti i razmišljanja*, „Čovjek i prostor“, 18 (215): 13, Zagreb
- *** (1971.c), *Objekt H-10 u turističkoj zoni Tučepi, Projekti i razmišljanja*, „Čovjek i prostor“, 18 (223): 21, Zagreb
- *** (1976.), *Stambeno naselje Travno u Zagrebu, blok 6a*, „Čovjek i prostor“, 23 (275): 6-7, Zagreb
- *** (1977.), *Tip-ski tehnički opis stambenih objekata u Splitu*, ZSIZ za stambeno komunalnu oblast, Split

IZVORI SOURCES

ARHIVSKI IZVORI

ARCHIVE SOURCES

- Splitsko-dalmatinska županija [SDŽ], Domovinskog rata 2, Split
- Privatna arhiva obitelji Gotovac, Split
- „Geoprojekt“ d.d., Sukošanska 43, Split

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- SL. 2. Topografsko-katastarska karta: „Geoprojekt“, crtež na karti: Perković Jović
- SL. 1., 3.-7., 11. Arhiva obitelji Gotovac
- SL. 8., 9. SDŽ
- SL. 10. Crtež: Perković Jović

SAŽETAK

SUMMARY

RESIDENTIAL BUILDINGS IN SPLIT 3 BY ARCHITECT FRANO GOTOVAC

The period from the end of the Second World War to the beginning of the 1970s saw the construction of a series of concentric building estates on the perimeter of Split's historical centre. However, in the end of the 1960s a new Split quarter, Split 3, started to be planned and constructed differing completely in urban and architectural design and organisation from the estates built in the previous period. It represented a new future city which was to hold apartments for 30.000 people and was envisaged to be built on a 300 hectare site in the east of the Split peninsula.

During the planning stages for Split 3, especially remarkable was exceptional organisation of Split architectural firms that participated in the realization of the project, which contributed to a desirable level of building technology. However, as an active participant in the construction of Split 3, Frano Gotovac published texts in the daily "Slobodna Dalmacija" stating exactly the opposite. According to Gotovac, architectural firms which were involved in the Split 3 building project adhered to the building technology which had previously been used in concentric building sites, and which failed to accomplish its primary goal of developing typical and standardized forms of buildings. Gotovac reckoned that the architects were in an inferior position to Split civil engineers and Slovenian urban planners. Taking the precisely defined Split 3 *Project Plan* and the predetermined structural system and building technology as a frame for building activities was a partially limiting factor in architectural freedom. Nevertheless, Gotovac succeeded in overcoming numerous limiting circumstances and created buildings, distinctive in their appearance, with which he continued his previous formal exploration of large-volume residential buildings and geometrical articulation of large-scale facades.

The urban design competition for Split 3 was held in November 1968. The first award went to the invited team from the Slovenian Urban Planning Institute represented by Vladimir Mušić, Marjan Bežan and Nives Starc.

A single residential building for communal living designed by Frano Gotovac was built in 1972-73. It was subsequently called *Krstarica* (Battleship) due to its large dimensions. In designing the building, Gotovac respected the perimeters determined by the urban plan of Split 3; floors of the building, roadway and pavement access and orientation of the building in the direction of the heliocentric axis parallel to Cardo Street in Diocletian's Palace. This building of predominantly residential character is positioned along the west edge of Ruder Bosković Street, south of Poljička Street. The number of floors ranges from fifteen to eighteen. The northeast section of the building, up to the second floor, contains commercial spaces whereas the lower parts of the southwest section contain a restaurant with a terrace – belvedere. The basement houses a garage. Gotovac designed his building – megastucture in congruence with the theoretical framework of the Japanese Metabolist movement. According to the theory, the main structural frame receives units of secondary structural significance. Staircases, lifts and installations are grouped in order to form prominent towers which dominate over the body of the building. In the case of *Krstarica*, Gotovac reduced the space holding the staircases and lifts to slender prismatic masses interconnected with long halls which give access to residential units. Vertical and horizontal communication spaces form the main structural framework which then receives residential units. Rich articulation of the façade resulted from various positions of individual residential units. The load bearing construction of the building with non-structural façade reinforces the free play of wall planes positioned at various depths on the façade. *Krstarica* contains 292 residential units ranging in sizes from one-room to four-room apartments.

The complex of six buildings, popularly called *Čokolino*, is situated on the north side of Poljička Street. The disposition and orientation of the building, as well as the roadway and pavement access, were determined by the Split 3 urban plan.

The buildings are arranged along the north side of the pedestrian street which stretches from the centre of the district in Sveučilišna Street towards east. Comprised of 4 residential buildings and two residential high-rise buildings, *Čokolino* forms a unified whole in both form and content. The number of floors ranges from ground floor+seven to ground floor+ten, including a superstructure. The complex is comprised of the base, floors which bear the main visual pattern and the superstructure. The bases of individual buildings are compact forms of various heights creating a pediment to dynamic floor composition. The load bearing construction of the building with non-structural façade enabled different position of the façade elements. The south façade is divided into equal parts by vertical lines which are the projections of transversal load bearing walls onto the façade. Between the fronts of these walls there are loggias of differing depths and surfaces protruding out of or receding into the main body of the building. However, they do not cover the whole surface of the façade since they are absent in certain places. Staircases and lifts forming individual masses are attached to the north side of the body of the building. The central building of the *Čokolino* complex contains 167 apartments whose size ranges from one-room to three-room apartments.

By designing the residential buildings in Split 3 architect Frano Gotovac largely participated in the formation of the recognizable south side of the city. With its prominent form *Krstarica* represents the border between Split 3 and the rather differently structured post-war part of the city. Gotovac's *Krstarica* undeniably takes a prominent place in the city and represents a hallmark of Split while the elongated form of the *Čokolino* complex creates the front side of a main road. Both Gotovac's buildings feature recognizable, successful and creative visual articulation of architectural forms and belong to significant accomplishments of modern architecture in Split and Croatia.

**VESNA PERKOVIĆ JOVIĆ
FRANE DUMANDŽIĆ**

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

Dr.sc. **VESNA PERKOVIĆ JOVIĆ**, dipl.ing.arh. znanstvena je novakinja – viša asistentica na Građevinsko-arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Splitu. Diplomirala je 1997., a doktorirala 2010. godine na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Sudjeluje u nastavi na predmetima „Elementi visokogradnje” i „Radionica zaštite i obnove graditeljskog naslijeđa”.

FRANE DUMANDŽIĆ, sveučilišni prvostupnik – inženjer arhitekture, student je 2. godine Diplomskog studija arhitekture na Građevinsko-arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Splitu.

VESNA PERKOVIĆ JOVIĆ, Phd, Dipl. Eng. Arch., graduated (1977) and obtained her PhD degree (2010) from the Zagreb Faculty of Architecture. She is a research assistant at the Faculty of Civil Engineering and Architecture in Split also working as teaching assistant on courses in Elements of High-Rise Construction and Built Heritage Protection and Renovation Workshop.

FRANE DUMANDŽIĆ, BArch, is an architecture engineer, enrolled in the second year of the Graduate Studies of Architecture at the Faculty of Civil Engineering and Architecture in Split.

